

Paul Ricoeur: *Myslet a věřit. Kritika a přesvědčení (Rozhovor)*, Praha: Kalich 2000, 247 s.

Recenzovaná práce významného francouzského filosofa Paula Ricoeura (1913), představitele hlubinné hermeneutiky, byla poprvé vydána v Paříži roku 1995 pod názvem *La critique et la conviction (Kritika a přesvědčení)*. Do našeho prostředí se dostává až nyní v překladu Miloše Rejchra. Původní výstižný název přitom čeští editoři zaměnili za mystifikující *Myslet a věřit*; sám Ricoeur však pojmy *kritika a přesvědčení* nevnímá jako protikladné, ale zdůrazňuje mezi nimi skryté spojení (s. 16).

Ladislav Hejdánek ve své předmluvě rozvádí Ricoeurovu tezi, že ho nikdy „nepřestal trápit problém intelektuální poctivosti“, který pokládal za „nejzávažnější problém nejen každého filosofování, ale každého opravdového myšlení“ (s. 7, 49). Podle Hejdánka tím Ricoeur zároveň vyslovuje a přijímá požadavek vnitřní oprávněnosti, koherence a integrity vlastního myšlení; v Ricoeurově textu „intelektuální poctivost“ však spíše znamená „nezradit to, co mi které inspirační zdroje daly“ (s. 49). Dokladem může být celé jeho dílo, které se zabývá nejen fenomenologií, strukturalismem a psychoanalýzou, ale hlavně interpretací lidských kulturních a jazykových výtvorů.

Ricoeurovy filosofické úvahy se odvíjely především od snahy vyřešit problémy a protiklady vzniklé tím, že se ocitl „na křižovatce dvou nesmířených myšlenkových proudů, filosofické kritiky a náboženské hermeneutiky“ (s. 49). V jeho filosofickém zkoumání se to projevilo v posledních letech, kdy se začal věnovat analýze mluvy a textu a zastával názor, že psaný text má svůj specifický vztah k realitě (Ricoeur hovoří o *le monde du texte* – o světě textu) a svou sémantickou autonomii, existenci zcela nezávislou na autorovi. Problém narativity (role metafory) se tak stal ústředním bodem jeho filosofických prací *La Métaphore vive* (1975), *Temps et récit I-III* (1983-1985), *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique II* (1986), *Soi-même comme un autre* (1990).

Jako každý filosof je i Paul Ricoeur především „člověkem písma“. Je proto potěšitelné, že svolil k volnějšímu slovesnému útvaru, k rozhovoru. Díky tazatelům Françoisovi Azouviovi a Marcovi de Launayovi se tak v osmi tematických kapitolách dozvídáme mnohé o jeho životě, o filosofických podnětech, o hermeneutice i psychoanalýze, o náboženství, o jeho názorech na školství, politiku a totalitarismus, ale i o Bibli a podstatě estetické zkušenosti. Číst Ricoeurovy vzpomínky na dětství v protestantském prostředí, na první „filosofické krůčky“ pod vlivem R. Dalbienze, na inspirace E. Husserlem, G. Marcellem, křesťanským socialistou A. Philipem, na osobní setkání s M. Heideggerem, H.-G. Gadamerem, L. Landgrebem, K. Jaspersem, E. Finkem, M. Eliadem, R. Aronem, V. Jankélévitchem ad., je vlastně jako bychom četli úvod do dějin moderní filosofie.

Snaha o „intelektuální poctivost“ přiměla Ricoeura k hodnocení vlastních postojů k některým historickým událostem, např. k „Mnichovu 1938“. Dlouho se domníval, že vůči Hitlerovi Francie zbrojit nesmí (s. 33). Válečná léta 1940-1945 strávil v zajateckém táboře v Pomofansku, kde se mu podařilo organizovat „univerzitu“, která měla své učební programy, přednášky, zápisy i zkoušky. V táborové knihovně se podrobně seznámil s fenomenologií a začal pracovat na překladu Husserlových *Idejí I*. Své znalosti pak uplatnil v pozdější filosofické interpretaci Freuda, když v psychoanalýze rozeznal alternativu právě k fenomenologii a k filosofím vědomí vůbec. Pro jeho zkoumání se tak otevřela jiná perspektiva, než jakou nabízí náboženství (nejen křesťanství) – symbolika zla, a tím i možnost orientovat se odlišně od fenomenologie (s. 49-50). O své práci věnované tomuto tématu *De l'interprétation. Essai sur Freud* (1965) říká: „Tato práce mi pomohla překonat poněkud obsedantní a archaizující problém viny a postupně jej ve mně nahrazovat otázkou utrpení, přemíry utrpení v tomto světě“ (s. 50).

Svou akademickou dráhu začal ve Štrasburgu roku 1950 jako profesor filosofie, poté působil na Sorbonně, v Nanterre, kde byl děkanem filosofické fakulty a od roku 1968 i rektorem nově založené univerzity, ale též v Chicagu. Srovnání zkušenosti z Francie roku 1968 a Spojených států ho vede k tezi o zásadní nesrovnatelnosti těchto dvou historií a univerzitních systémů vzdělávání (s. 63n). Podnítilo ho to k rozboru amerického multikulturalismu, který se opírá o dvě skutečnosti: o neutuchající konstitutivní sílu spolkového života a nadřazenost lokálních mocí nad mocí federální (s. 84). Ukazuje tak, že v současnosti hojně diskutovaný spor univerzalizmus versus komu-

нитарismus má ve Spojených státech konkrétní základ. Jedinec je vždy součástí komunity (spolků) a ty ovlivňují podobu státu (národa); mocenská vazba je zde tedy jak vertikální, tak horizontální. Popis rozložení moci ve Francii mu slouží jako ilustrace podoby státu, kde je pouze vertikální vazba: jedinec „stojí“ sám proti státu (národu), komunita, která má být nositelem decentralizace, zde výrazně absentuje. Dle Ricoeura diskurs o multikulturalismu osciluje okolo pojmu *identita*, v jeho pojetí je však mnohem důležitější kategorie *uznání*. „Požadavek identity má v sobě vždycky něco násilného, zatímco úsilí o uznání předpokládá vzájemnost“ (s. 86).

Stejně podnětné jsou i jeho poznámky k dialektice komunitarismu a univerzalizmu, ve kterých upozorňuje na „slabá místa“ argumentace komunitaristů jako je Walzer v USA, Boltanski a Thévenot ve Francii (s. 93). Ricoeur rozlišuje univerzalitu konstitutivní a regulativní. Zatímco komunitární princip je příkladem konstitutivní univerzality, Kantova „idea pohostinnosti“ je regulativní v tom smyslu, že se ukazuje jako nezbytnost. Debatu mezi univerzalizmem a komunitarismem se tak pokouší překonat poměrně klasickým „uvažováním ve stopách Kantových“ (s. 94).

Rozhovor se přirozeně dotýká hlavního Ricoeurova zájmu – hermeneutiky, které jde o porozumění, a epistemologie, jejímž úkolem je vysvětlování. Tyto přístupy se dle jeho názoru neliší jako dvě metodologie, dva rozvrhy inteligibility; jsou to „dvě perspektivy, které se ustavičně kříží a prolínají“ (s. 100). Odmítnutím protikladnosti „vysvětlování“ a „rozumění“ tak francouzský filosof výrazně obohatil novodobé hermeneutické myšlení. Hermeneutika je mu pouze jednou z epistemologií, kde se „inteligibilita nasycuje pojmem 'smyslu'“ (s. 101). Objektivizaci smyslu přijímá pozitivně: přijímá to, o co usiluje strukturální zkoumání textu. Přiznává textu to, co jeho jest, „vynáší jeho vnitřní artikulace nezávisle na úmyslech autora, tedy nezávisle na subjektivitě“ (s. 105). Tento aspekt strukturalismu mu není cizí. Odlišuje jej však od strukturální filosofie, která dle něj podléhá doktríně. Lévi-Strauss své analýzy mýtů totiž omezil na prostředí amerických indiánů, které jeho teorie potvrzují a nezpěčují se tak jako mýty řecké, židovsko-křesťanské, ale i indické. Autor dodává, že „ke své doktríně zvolil pole bádání“ (s. 107).

Paul Ricoeur nás provádí „krajinou“ svého myšlení a svých prací, vysvětluje, jak se „potýkal“ s problémy a jak je ve svých knihách řešil. Politicko-filosofickým reflexím je věnována kapitola „Politika a totalitarismus“, ve které se zabývá otázkami spojenými s technicko-instrumentální racionalitou. „Biblické meditace“ svědčí o autorově zájmu a „zakotvení“ v náboženském prostředí. Osobitě „čtení“ biblického textu ho vede ke lpění na osvobození teologie kříže od obětní interpretace (s. 192), v čemž se shoduje s exegetou Xavierem-Léonem Dufourem. Prosazuje nový výklad příběhů o vzkříšení a významu Ježíšovy smrti. Vzkříšení chápe podobně jako Hegel: totiž jako vstup, „vzkříšení do křesťanského společenství, jež se pak stává tělem živého Krista. Vzkříšení spočívá v tom, že Kristus už nemá tělo fyzické, nýbrž historické“ (s. 193). Jak sám přiznává, jeho víra se tak podstatně odlišuje od křesťanské filosofie Malebranchova typu, je spíše „křesťanstvím filosofa“.

Poklidná konverzace, procházka životem a myšlením francouzského filosofa Paula Ricoeura, je ukončena exkurzem do jeho vnímání estetické zkušenosti. Přístupovou cestou k estetice mu je narativita, ve které rozlišuje schopnost řeči: konfigurace a refigurace. Paradox uměleckého díla přitom „spočívá v tom, že čím je jedinečnější, tím větší má šanci stát se univerzálním“ (s. 225).

Ricoeurova kniha *Myslet a věřit* vypovídá o nedogmaticčnosti a intelektuální poctivosti myslitele, filosofa i skvělého diskutéra. Přístupnou formou nás seznamuje nejen s významným filosofickým proudem, který je se jménem Paula Ricoeura spojován, ale je též instruktivním uvedením do „klimatu“ doby, ve kterém se konstituovala soudobá filosofie. V této souvislosti lze pouze litovat toho, že základní Ricoeurova díla, o nichž je v textu řeč, nejsou dosud přeložena.